

La medalla de l'Exposició Balear de 1903¹

JAUME BOADA SALOM*

Sovint s'ha dit, i tal vegada amb raó, que la Palma de començaments del segle XX era una ciutat petita, tranquil·la i avorrida, on la vida passava pausadament i on qualsevol incident insignificant esdevenia una notícia. Tot i que davall d'aquesta rosta bucòlica hi havia una activitat d'oci de certa entitat i entreteniment per a gairebé tots els gusts (balls a la Llonja, espectacles al recentment inaugurat Teatre Líric –que va substituir el vetust Circ Balear devers 1900, en l'indret on ara hi ha l'Hort des Rei–, curses de bous a l'antiga plaça de toros –situada a l'actual Plaça de Berenguer de Palou–, teatre o òpera al Teatre Principal, etc.), no es pot dir que ostentàs el cosmopolitisme d'altres ciutats espanyoles, com ara Barcelona o Madrid.

Però el 1903, l'Ajuntament de Palma decidí embarcar-se en un projecte per omplir Ciutat de disbauxa durant un parell de setmanes. L'agost d'aquell any esdevingué un mes de fires i festes. Palma s'omplí de gent: l'esdeveniment atragué persones de tot Mallorca, i també de la resta de les illes que arribaven massivament en vaixell.² Es convocaren concursos de tota casta: decoració de balcons i de carrosses, de bandes de música, de corals, de ball popular i de manifestacions folklòriques. Hi hagué algunes competicions esportives, com per exemple un festival ciclista i curses de cavalls, i també un certamen literari. La ciutat es guarní de flors, de llums i d'estructures fetes per a l'ocasió (com ara arcs) com quasi mai més ho ha fet; també s'hi celebraren castells de foc. De tots els esdeveniments prevists, sens dubte aquell que més expectació aixecà i que es considerarà com el principal de tots fou l'*Exposició Balear d'Agricultura, Belles Arts,*

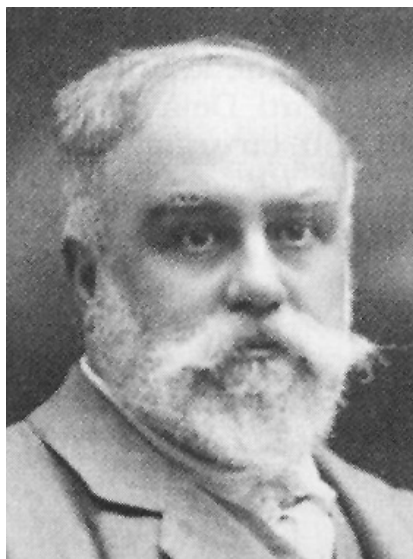
*. Investigador numismàtic i membre de la SCEN.

1. Aquest article fou publicat dividit en dues parts a la revista *Mallorca Col·lecció*. BOADA SALOM, Jaume, "La medalla de l'Exposició Balear de 1903 (I)", *Mallorca Col·lecció* 9, desembre 2012, p. 8-11. "La medalla de l'Exposició Balear de 1903 (II): resolució d'una incògnita", *Mallorca Col·lecció* 10, Club de Col·leccionisme de Mallorca. Palma, juny 2013, p. 14-16. Ara el publicam aquí unificat i revisat.

2. *La Almudaina*, 7 d'agost de 1903, p. 3.

Fullet de l'Exposició Balear de 1903.

Benet Pons i Fàbregues.

Antiguitats i labors de la Dona que tengué lloc a la Llonja de Palma. Com la premsa mateixa reconeixia aquells dies, “*las ferias y fiestas han obrado el milagro de desterrar por unas semanas, la modorra de nuestra ciudad*”.³

La recepció d'objectes per a l'exposició s'inicià l'horabaixa del 31 de juliol, i el muntatge, tot just al dia següent. El nombre d'objectes que es reberen aquells primers dos dies fou molt elevat i ja presagiava l'èxit de l'esdeveniment;⁴ el seu lliurament continuà durant els dies posteriors i l'organització fixà un horari de recepció entre les nou del matí i la una del migdia, i des de les tres i mitja fins a les set del capvespre.⁵

L'Exposició Balear s'inaugurà a la Llonja a les deu del matí del 9 d'agost,⁶ amb l'assistència de les principals autoritats civils i militars de l'illa. Quedà organitzada i dividida en cinc seccions: agricultura, indústria, belles arts, art retrospectiu (antiguitats) i labors domèstiques (bàsicament, feines de costura i brodats). El reglament fixava els premis següents per a cada una de les seccions: un diploma de gran premi d'honor, 10 diplomes de medalla d'or, 20 diplomes de medalla de plata, 30 diplomes de medalla de bronze i els premis extraordinaris que decidís la Comissió organitzadora.⁷ Els comissaris de l'exposició foren Pere Canet, Francesc Quijada i Benet Pons i Fàbregues. Hi participaren persones re-

3. *La Almudaina*, 8 d'agost de 1903, p. 3.

4. *La Almudaina*, 1 d'agost de 1903, p. 3.

5. *La Almudaina*, 4 d'agost de 1903, p. 3.

6. *La Almudaina*, 8 d'agost de 1903, p. 3.

7. Arxiu Històric Municipal de Palma (AHMP), FP-1536, LII, Reglament de l'exposició, art. 14.

llevants de la societat mallorquina, com ara industrials importants, artistes reconeguts i membres de l'aristocràcia, entre els quals hi havia Joan Suau (fundador de la famosa casa de licors), el pintor Vicenç Furió i Kobs, l'escriptor Francisco Manuel de los Herreros, el pintor Agustí Buades Muntaner, fill del gran retratista Agustí Buades Frau, i l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, qui participà amb una mostra de "vins i malvasia". Formaren part dels jurats personatges com Ricardo Ankerman (pintor famós i director de l'Acadèmia de Belles Arts), el mateix Vicenç Furió, l'escriptor i metge eivissenc Enric Fajarnés i Tur, i el lingüista mossèn Antoni Maria Alcover, qui jutjà la secció d'antiguitats.⁸

Un dels elements que ajudaren a finançar l'esdeveniment fou la venda d'unes participacions de loteria. De les 16.000 que es posaren a la venda, se'n vengueren 14.061 i els premis se sortejaren en combinació amb el sorteig de la Loteria Nacional del 10 d'agost d'aquell any. Totes les paperetes, igual que la resta d'elements impresos, sortiren de la impremta Amengual i Muntaner.⁹

L'exposició es clogué el matí del 17 d'agost.¹⁰ Només dos dies abans s'havien estimat en devers 82.000 el nombre de visitants que havien passat per la Llonja.¹¹ Aprofitant l'eufòria de les setmanes següents a l'esdeveniment, dos germans francesos proposaren a un dels regidors de l'ajuntament palmesà l'organització d'una exposició universal a Palma per a l'any següent.¹² No obstant això, unes setmanes més tard el mateix regidor afirmava no haver tornat a tenir notícies dels germans francesos malgrat els seus intents de contactar amb ells, motiu pel qual el consistori es considerà lliure de qualsevol compromís que hagués adquirit prèviament amb ells.¹³ Quant al resultat econòmic de les festes en el seu conjunt, tot i que a començaments d'octubre s'estimava un dèficit de 7.000 pessetes,¹⁴ la liquidació final de totes les fires i festes augmentà aquesta xifra fins a més de 19.000.¹⁵

Una petita obra d'art

Com a esdeveniment competitiu que era, a l'Exposició Balear es lliuraren medalles per als més ben classificats de cada categoria, que ja hem vist que eren d'or,

8. Al l'article original, part segona, i a tall de curiositat, incloïem la transcripció d'una carta, creiem que inèdita fins aleshores i escrita el 1902, en la qual mossèn Alcover s'excusava per no poder assistir a una reunió del comitè organitzador de l'exposició perquè presentava una forta afonia. El motiu no era altre que haver passat tres mesos i set dies "d'excursió filològica" recopilant informació per a la seva obra magna que acabaria esdevenint el Diccionari Català-Valencià-Balear.

9. AHMP, FP-1793-1, relació d'ingressos i despeses, sense paginar.

10. *La Almudaina*, 18 d'agost de 1903, p. 2-3.

11. *La Almudaina*, 15 d'agost de 1903, p. 1.

12. AHMP, Actes municipals, 24 de setembre de 1903, p. 373 v. La proposta fou presentada pel regidor Pomar i esmentada a *La Almudaina*, 26 de setembre de 1903, p. 3.

13. AHMP, Actes municipals, 22 d'octubre de 1903, p. 429.

14. *Última Hora*, 6 d'octubre de 1903, p. 2.

15. AHMP, *Actes municipals de 1903*, 24 de desembre de 1903, p. 524 v. Més concretament 19.045,52 pessetes, resultat de restar el total d'ingressos (170.377,73) del de despeses (189.423,25).

plata i bronze, tot i que cal aclarir, tal vegada innecessàriament, que la medalla d'or era en realitat bronze daurat. El seu disseny, idèntic a totes tres categories, representa un magnífic exemple de l'art modernista del moment i assoleix una gran bellesa. Tot i que Miquel Crusafont ja descrigué els exemplars de plata i de bronze en la seva publicació sobre medalles,¹⁶ en podem repetir i ampliar la descripció.

1). *Aram daurat.*

a/ Llegenda EXPOSICIO BALEAR: AGOST MCMIII. Al·legoria femenina de la Victòria sostenint una làurea i una palma, flanquejada al fons pel castell de Bellver i el far de Porto Pi.

r/ Llegenda ARS NATURA VERITAS LABOR. Escut de Mallorca en la meitat superior i el de Menorca i Eivissa en la inferior, separats per la data 1903 sobre una cinta que els enllaça tots tres. Ambdues meitats estan separades per una cartel·la per gravar-hi el nom del guardonat. Signat: B. PONS – P. FEU. Pes: 82,3 g. Ø = 53 mm Crus.Med. no figura

2). *Plata.*

Com l'anterior, però amb pes de 82,9 g. Crus.Med. 964.

3). *Bronze.*

Com l'anterior, però amb pes de 82 g. Crus.Med. 964a.

La Victòria de l'anvers, sostenint una corona de llorer i una palma, és una al·legoria clàssica que ja s'usava en certes encunyacions monetàries de la Roma antiga. En el cas que ens ocupa, aquesta figura femenina porta sobre el cap una

16. CRUSAFONT I SABATER, Miquel, *Medalles Commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa* (s. XV-XX). Societat Catalana d'Estudis Numismàtics – Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2006.

corona encimbellada per una petita rata pinyada, símbol de la saviesa que es troba present a les armes de Palma. La flanquegen per darrere dos monuments palmesans ben coneguts i recognoscibles, el far de Porto Pi i el castell de Bellver.

Pel que fa al revers, s'hi representen els escuts de Mallorca, Menorca i Eivissa, tot i que destaca l'escut mallorquí per mida i situació central superior, que a més està encimbellat amb la cimera de Jaume I. La data de 1903 està situada damunt una cinta que enllaça tots tres escuts com a símbol d'unió entre les illes. Els mots llatins gravats com a llegenda simbolitzen les modalitats en què participaven els objectes dipositats a l'exhibició: ARS per les belles arts i l'art retrospectiu; NATURA per l'agricultura; VERITAS, en la seva accepció de "precisió", per la indústria; i LABOR, per les labors domèstiques.

Aquesta medalla no fou presentada públicament i davant la premsa fins al 31 d'agost, ja acabada l'exposició, en forma d'una mostra feta de plom. En el mateix acte, s'informà que fou encunyada pel fabricant de medalles Feu, de Barcelona, a partir d'un disseny de Benet Pons i Fàbregues.¹⁷ Una setmana més tard, la comissió de festes acordà que les medalles es lliurarien dins un estoig pel qual l'expositor guardonat havia de pagar 50 cèntims de pesseta i que probablement anirien acompanyades d'uns diplomes.¹⁸ La despesa total per aquestes encunyacions ascendí a 2.011,85 pessetes.¹⁹

El fabricant de medalles Feu fou fundat a Barcelona el 1825 per Pelegrí Feu. Al llarg de quatre generacions, aquesta empresa ha mantingut fàbriques a Barcelona (on es passà a fabricar botons) i a Madrid (on continuà fabricant medalles fins que tancà el 1998).²⁰

Pel que fa al dissenyador, Benet Pons i Fàbregues (Palma, 1853-1922), es tracta d'un dels intel·lectuals més rellevants i polifacètics que ha donat Mallorca al llarg de la seva història. Advocat de professió, també se'l considera polític, periodista, historiador, arxiver, poeta i escultor. Fundà i dirigí diverses publicacions: *El Eco de la Juventud* (1869), *El Comercio* (1880-83), *La Autonomía* (1883-84) i *Las Baleares* (1890-96). La seva intensa activitat política el dugué a reorganitzar el Partit Democràtic Federal a les Illes (1881-83), a crear la Lliga de Contribuents de Balears, a ser un dels pocs intel·lectuals mallorquins que mantenien una estreta relació amb alguns moviments obrers i, més tard, a pertànyer a la Unió Republicana (1913), que abandonà amb l'escissió del Partit Reformista. D'ideologia regionalista, defensà l'autonomia de Mallorca i la igualtat entre el català i el castellà, criticà el caciquisme i fou un dels pocs autors que escrivien en català al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL). Exercí

17. *Última Hora*, 31 d'agost de 1903, p. 1.

18. *La Almudaina*, 8 de setembre de 1903, p. 2.

19. AHMP, FP-1793-1, relació d'ingressos i despeses, sense paginar.

20. CRUSAFONT, *Medalles Commemoratives...*, p. 69.

d'arxiver a l'Ajuntament de Palma (1894-1912), càrrec que aprofità per organitzar l'Arxiu Municipal i per publicar un catàleg dels seus fons; també en fou cronista oficial (1896-1922) i secretari (1909-1922). Dugué a terme una extensa obra literària tocant la història de Mallorca: *La bandera de la Ciutat de Mallorca* (1907, reeditada el 1976), *Los Capuchinos. Fundación de esta orden en Mallorca. Sus monasterios* (1909), *Privilegis i franqueses de Mallorca*, diversos articles al *BSAL*, etc.

Quant a la seva faceta artística, cal destacar un autoretrat de bronze, un bust de Chopin i les estàtues *Resignació i Fiat Foluntas tua*. Ara sabem, també, que va ser el dissenyador de la medalla commemorativa de l'Exposició Balear de 1903 i que s'hi varen guardar, com a mínim, dos treballs seus: un bust de nina, que guanyà una medalla de bronze,²¹ i un monument titulat *Mallorca*.²² Per tant, Benet Pons i Fàbregues actuà en aquest esdeveniment com a comissari i expositor alhora, una situació que, en l'actualitat, tal vegada seria considerada irregular i no gaire correcta políticament. També formà part de la comissió organitzadora del certament literari que tengué lloc durant aquestes mateixes setmanes de fires i festes.

Per completar la seva polifacètica activitat personal, cal esmentar encara un altre càrrec que desvetlla una afició per una modalitat de col·leccionisme: el 1898 ocupà la presidència de la Societat Balear de Filatèlia,²³ segurament la primera associació de col·leccionistes de tot Balears, fundada només dos anys abans. No hem pogut determinar, emperò, si formà part de la Junta Directiva constituent, tot i que aquesta és una possibilitat gens remota atès el seu dinamisme i les seves inquietuds intel·lectuals.

Un nom en la cartel·la

L'única variació que es pot donar en el disseny de la medalla és el nom que pot aparèixer, o no, a la cartel·la del revers. La nostra experiència ens ha mostrat que les poques medalles d'or que hem vist hi tenen inscrit un nom, que pot constatar del nom, o tot just la seva inicial, i del primer llinatge. En canvi, només hem vist una medalla de bronze, de les nombroses que hem pogut examinar, que presenti aquesta inscripció. Tanmateix, aquest fet impedeix treure gaire conclusions i estar segurs de si les medalles es lliuraven amb el nom del guanyador gravat o no. És perfectament possible que algunes de les medalles romanguessin sense lliurar i que membres de l'organització o del Consistori se les quedassin com a record, tot i no haver-hi participat.

Un dels noms que hem trobat inscrits en una medalla d'or és J. FONT, que, teòricament i com hem vist, devia ser el guanyador de la medalla d'or d'una de les

21. *La Almudaina*, 21 d'agost de 1903, p. 3.

22. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, tom 13, p. 287.

23. *Reglamento de la Sociedad Filatélica Balear*, Palma, 1898, p. 8.

Un dels escassos exemples en què el nom s'ha inscrit en la medalla de bronze (JAIME FORTEZA).

Inscripció J. FONT en una medalla d'or (aram daurat).

seccions en què es dividia l'exposició. Això no obstant, després de cercar entre els noms dels guardonats de les diverses seccions, publicats a premsa, i d'examinar els lligalls conservats a l'Arxiu Històric Municipal de Palma, tant els resguards del dipòsit de tots els objectes que es lliuraren a l'organització per a l'exposició, amb indicació del propietari,²⁴ com la relació dels guardonats amb diplomes i medalles,²⁵ no hi trobarem cap nom que respongués a la inicial i al llinatge Font. En altres paraules, aparentment no hi hagué cap participant amb aquest nom en cap de les seccions de l'exposició.

L'altra possibilitat era que aquesta medalla es lliuràs com a record a una persona vinculada d'alguna manera a l'esdeveniment. L'únic personatge que pot respondre a aquest requisit, la identitat del qual podria coincidir amb el nom gravat en aquesta peça, és el primer tinent de batlle de l'Ajuntament de Palma d'aquell moment, Jaume Font i Monteros, qui esdevindria batlle entre 1905 i 1906 pel Partit Liberal i es passaria al Partit Weylerista²⁶ quan el famós contrabandista Joan March Ordinas entrà en política. Com era d'esperar atès el seu càrrec polític, Font es trobava entre les autoritats que assistiren a l'acte d'inauguració oficial de l'exposició,²⁷ però aparentment no formà part de la comissió especial formada per aquestes festes.²⁸ És cert que hi hagué una altra persona vinculada a l'organització de l'esdeveniment que responia al nom de la medalla, un vocal de la delegació de Maó que nomia Joan Font,²⁹ però, encara que no es pot descartar taxativament, el cert és que el fet que aquesta medalla fos adquirida en un mercat de segona mà de Palma fa més improbable aquesta atribució atesa la residència a Menorca del membre de la delegació maonesa.

24. AHMP, Leg. 1405, VII i Leg. 1662, XIII.

25. AHMP, FP-1795-1, *Negociado de Ferias y Fiestas. Exposición Balear. Relación de los Diplomas y Medallas entregados*, sense paginar.

26. Partit fundat pel general Valerià Weyler i Nicolau, militar mallorquí conegut, entre altres coses, per haver tengut una controvertida actuació durant la guerra d'independència cubana en els darrers anys de dominació espanyola, en què exercí una violenta repressió contra els insurgents.

27. *La Almudaina*, 10 d'agost de 1903, p. 1.

28. AHMP, Lligall 19, FP-1795-1.

29. AHMP, "Lista de la Comisión de Ferias y Fiestas de 1903 y de las subcomisiones en que fue subdivida", FP 1795-1.

Gairebé tres mesos després de la cloenda de l'esdeveniment, la premsa es féu ressò de l'arribada de les medalles a Mallorca uns dies abans per ser lliurades una setmana més tard, segons havia anunciat un "conduce autoritzat".³⁰ En la mateixa ressenya, s'expressaven molt bones crítiques sobre el seu disseny, que es descrivia amb detall, i es comentava que s'estaven finalitzant els treballs d'impressió dels diplomes.

Malgrat l'èxit de públic de l'esdeveniment, el palmarès final no deixà tothom satisfet. A banda de les medalles d'or i de plata, que probablement satisfieren les expectatives i les vanitats de la major part dels seus perceptors (entre els quals hi hagué personatges importants de la societat mallorquina, com ara l'Arxiduc Lluís Salvador, qui guanyà un or, i Francisco Manuel de los Herreros, qui obtingué una plata i, per cert, finà poques setmanes més tard), s'aixecà una certa controvèrsia entre una part dels que guanyaren una medalla de bronze fins al punt que alguns hi renunciaren per considerar-la un premi de poca categoria. Aquest fou el cas d'Agustí Buades Muntaner, qui considerà que la seva obra havia estat infravalorada en no haver obtingut ni una sola medalla d'or, després d'haver exposat dos retrats fets per ell mateix i alguns més (fora de concurs, cedits per particulars i a petició de la comissió organitzadora) pintats pel seu pare, el reconegut retratista Agustí Buades Frau.³¹ Per altra banda, però, a alguns dels premiats el guardó els serví per fer-se autopromoció amb finalitats comercials en fer-hi referència en els seus elements impresos, com per exemple els sobres en què enviaven la seva correspondència.

Sobre amb la impressió de la medalla de l'Exposició Balear de 1903 en la capçalera, a mode d'autopromoció.

30. *Última Hora*, 14 de novembre de 1903, p. 1.

31. AHMP, FP-1793-1, paper solt. Tanmateix, i segons la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, l'eminència de l'obra de son pare fa que Agustí Buades Muntaner sigui considerat un pintor secundari.